

descriptione ponunt Antiochiam quasi ejus terminum, sed Libanum, et juxta eum Emath, ut patet ex tab^{is} Adrichomii, Ortelii et aliorum. Emath ergo, quæ ponitur terminus Terræ sanctæ ad aequilonem, fuit vicina Libano, nec longe a Damasco, cui ex adverso ad meridiem, terminus ejusdem Terræ sanctæ ponitur desertum, scilicet Arabia, per quod transierunt Hebræi venientes ex Ægypto in Chanaan, ac præcise torrens Rincoluræ: sicut ad orientem terminus ejusdem ponitur Euphrates; ad occidentem mare Mediterraneum. Tertia ergo hæc sententia chorographorum valde probabilis est. Sed quidquid de ea sit, consentiunt omnes hic apud Amos per Emath magnam intelligi Antiochiam ad Orientem, illustrem et potentem Syriæ urbem, quæ et Epidaphnis diæta est, a suburbano et vicino fonte Daphnes, lauris et amoenitate inclyto. Hæc diæta est hebraice *Chamath* et *Chamma*, id est sol, quod quasi sol inter urbes Orientis effulgeret, ut postea effulsit in Christianismo, cum S. Petrus in eadem primo cathedram Pontificiam collocavit.

ET AD OPTIMA QUÆQUE REGNA HORUM. — Septuaginta, et ad optimas, scilicet civitates, de regnis istis, q. d. Itæ et lustrate optimas urbes Syriæ, et videbitis Samaritanam et Ston iis præstare. Unde Arias, Pagninus et Vatablus vertunt: *Si meliora sunt regna horum regnis vestris* (1)?

Mystice, Israel sunt fideles et sancti; hi præceteris gentibus latiores habent terminos, eosque optimos: quia non exigui temporis limitibus, terreque puncto, ut impij et mundani, sed immensis æternitatis codicis spatii spes suas finesque felicitatis sæb, metiuntur, ita ut fidenter impijs dicere possint: « Si terminus vester latior

(1) Hujus versus difficultior sensus, præsertim si cum præced. et consequ. connectere velis. Juxta Rosenmuller, et hic est fere sensus a Cornelio expositus, ut magis et aperius illorum ingratitudinem ostendat, qui terræ a Deo ipsis concessæ bonis ad luxum et voluptatem abutebantur, et secure contemnerent prophetarum monita, invitati illos, ut vicinas urbes celebratissimas imperii et ubertatis, potentiaque nomine adeant et perlustrant, considerentque num ab illis superentur... Sunt quidem isti populi non mediocriter felices, et fines eorum satis amplii, non tamen feliciores sunt vobis, nec fines eorum ampliores vestris, quos meo beneficio possidetis, immo et felicitate et terminorum amplitudine vobis utriusque cedunt. Manerit contra hæc ratio nem a nexu prorsus abhorrentem judicat. Nam, cum vers. 4, et 3 et seqq., vates temerariam principum fiducia perstringat, eosque falli dicat putantes occasionem imperii procul abesse, versus secundi nequam omnium qui Rosenmuller est probatus, sed illam expectat quæ exempla proponantur regnorum, quæ, licet majora et potentiora fuissent regnis Judeorum atque Israelitarum, tamen resistere hostibus non potuerunt, cum jam non sint. Ex quo quam temeraria sit vestra fiducia intelligitur. Fuisse, quod negat esse in præsentem, regna illa potentiora regno Judaico atque Israelitico, vates non expressis verbis dicit, sed cogitatione supprimat, potuitque suppressere, quia *Chalane* modo expugnata erat ab Assyriis (cf. *Jesa. x. 9*), *Hamath* a Jeroboamo (II *Reg. xiv. 23*; cf. infra vers. 14 hujus capituli), *Gatha* ab Usia (II *Chron. xxvi. 8*).

termino nostro est. » Et illud *Zachar. cap. iv. 10*: « Quis vestrum » despondit dies parvos » hujus ævi momentanei? Et illud *Job xxiv. 24*: « Elevati sunt ad modicum, et non subsistent, et humiliabuntur sicut omnia, et auferentur. » Et illud *Psal. xxxvi. 33*: « Vidi impium superexaltatum et elevatum sicut cedrus Libani. Et transivi, et ecce non erat: et quæsi eum, et non invenit locus ejus. » Impii vero regerant pijs et sanctis illud *Baruch iii. 24*: « O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! Magnus est, et non habet finem; excelsus et immensus. » Ipsi vero gementes suam sortem defleant, eo quod stulle parva magnis, breviter aternis, terrena celestibus præferunt, dicantque illud *Sap. v. 8*: « Quid nobis profuit superbia? aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra, et tanquam nuntius præcurrens, et tanquam navis, » etc. Quam sapit qui cum Magdalena audit illud Christi: « Optimam partem elestit sibi Maria, que non auferetur ab ea in æternum. »

3. QUI SEPARATI ESTIS IN DIEBUS MALUM (2), — scilicet captivitatibus et excediis, q. d. A Deo ob scelera vestra, quasi anathemata separati, et dicati insectationi et excediis. Secundo, efficacius hebraice מנודים *menadim*, veritas active, separantes vos ad diem malum, q. d. Ipsimet vos separatis, et devotus excediis, dum minas Prophetarum contemnit, et ultro in scelera ruitis, ob que quasi oves a Deo mactat^{ur} ini; unde Septuaginta vertunt: *venientes, v. qui venitis ad diem malum*. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo et alii. Tercio, Chaldaeus, Clarius, Vatablus et Rabbinus vertunt, *separantes diem malum*, id est qui a vobis separatis, et amoliri conamini diem excediis, quem Prophætæ intentant, ut liberius peccetis, dicentes illos falli, vel de futuris et longinquis seculis loqui. Unde Tigurina vertit: *Qui in longinquum rejicitis diem malum* (3); Pagninus: *Qui longinquum putant diem malum*. Nam, ut ait Aristoteles II *Rhetor. cap. v.*, « que longinqua sunt, non metuuntur; sciunt enim omnes fore ut moriantur, sed quia id prope esse non putant, ideo nullam curam suscipiunt. »

ET APPROPINQUATIS SOLLO INQUITATIS. — *Solum iniquitatis*, quod inducet Israelitis diem malum, est regnum, tyrannus et eorum imperii Assyriorum, qua Israelitas judicabunt, id est vindicabunt, capient et punient, quasi submissi judices et vindices a Deo, ad ulciscendam idololatriam aliaque scelera in Deum commissa, q. d. Vestris continuis sceleribus accessitis Assyrios, et ac-

(2) Subintelligendum juxta Ackermann, *ve vobis, et* וי וי et vers. 1 ad initium vers. 3 repeti debet.

(3) Rosenmuller sic vertit: *O procul removens diem malum, et factis appropinquare concessum iniquitatis*. Observanda, inquit, antithesis, ac si hoc dicit Deus: Removenda a vobis indictum per prophetas supplicium, quasi aut nunquam futurum, aut certe post multos annos; et tamen non removers id, unde paratum est vobis id malum.

leratis vestrum excedium. Sic tropologicæ peccatoribus qui peccata peccatis cumulant, appropinquat sollo Luciferi et inferno. Ita S. Hieronymus, Albertus, Hugo, Lyranus et S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christ. cap. vij.* ubi ex hoc loco Amos ostendit quanta in S. Scriptura sit eloquentia, nervus et vis dicendi.

Secundo, Chaldaeus, Rabbinus, Pagninus, Clarius et Vatablus jam citati sic vertunt et exponunt per antithesin: Separatis et anovetis a vobis diem malum iniquitatis, q. d. Non vultis laborare, otiosi estis et pigri, ideoque vos ditare vultis ex iniquitate, injustitia et rapina pauperum, ut eorum bonis otiose lascivatis et luxuriemini, ut sequitur:

4. QUI DORMITIS IN LECTIS EBURNEIS, ET LASCIVITIS IN STRATIS VESTRIS. — Ad lasciviam libidinibus hæc referunt S. Hieronymus, Theodorctus, Remigius, Hugo, Lyranus et S. Augustinus, lib. IV *De Doctr. Christ. cap. vij.* q. d. Vos vobis, lascivi et libidinosi unde pro lascivitis, Vatablus et Pagninus vertunt: *Indecore se distendentes in stratis suis; Chaldaeus: Qui sommergunt se in stratis suis*. Secundo et aptius ad triclinaiorum et mensarum luxum, puta ad preliosus tapetos et stragula, quibus vestiebant cubilia et triclina, et ad preliosus toros et lectulos, in quibus mollior jacentes more gentis acubebant mense, hæc referunt R. David, Arias, a Castro et Prado in *Ezech. cap. xxii. 41*. Taxantur enim hic optimates et iudices Israelis, quod ex rapinis pauperum luxu diffuissent, ac splendida et opipara instruerent convivia. Unde sequitur: « Qui comeditis agnum de grege, et vitulos de medio armenti. Qui canitis ad vocem psalterii, etc., bibentes viam in phialis. » Epulæ enim et cantilenæ triclino et mense adhibentur, non cubili et veneri. Quocirca Septuaginta hic vertunt: *Qui affluunt deliciis in stratis vestris*. Ex Hebræo sic veritas: *Qui cubitis in toris ebriis, et superfluitis in lectulis vestris*, quasi dicit: Qui superbo et superfluo apparatu et ornato condecoratis lectulos vestros. Rursum, superfluis ferulis et deliciis instruitis mensas,isque distenditis ventres vestros, quod est peccatum luxus et gula, æque ac lascivie. Unde Noster vertit, « lascivitis; » sicut enim vituli bene pasti sunt petulci, et lascivunt saltitantes, conulando, crecta cauda cursitando, ita et convivie bene saginati petulantes sunt, et quasi ovæ lascivunt indecoris verbis et gestibus.

Unde Apostolus, *Ephes. v. 18*: « Nolite, ait, inebriari vino, in quo est luxuria, » græcè *σωφροσύνη*, id est *lascivia*, qualis exereatur in saltationibus, choreis, psalteriis, etc. Item in preliosis iniquitatis, coronis, balneis, tum preliis convivio, tum illud comitantibus et sequentibus. Uterque hic sensus huic loco congruit, et posterior priori subordinatur, in eamque desinit: nam ex mensuratur ad cubilia, ex gula in venerem: venter enim mero æstans despumatur in libidinem.

Porro lecti mensales dicit sunt lecti a legendis herbis et stramentis, ex quibus olim fiebant, ait Varro. Idem dicit sunt tori a tortis herbis, quæ acubentium humeris supponebantur, ait Isidorus lib. II *Etymol.*, et Servius in illud lib. V *Æneid.*:

Proximus ut viridante toro considerat herbas.

Inde triclinaiorum dicitur a tribus lectis, in quibus veteres epulabantur. Insuper triclina fieri, in sterni, et ornari solita chore, auro et argento, docet illud lib. *Esther. cap. 1. 6*, in convivio Assueri: « Lectuli quoque auri et argenti super pavimentum, smaragdino et pario stratum lapide, dispositi erant. » Idem docent Plinius lib. xxxiii, cap. xi, et Varro, lib. VIII, et Horatius, lib. II, *satyr. vi*, dum ita canit:

Rubro ubi cocco
Tincta super lectos canderet vestis eburno.

QUI COMEDITIS AGNUM DE GREGE, — de grege se lectum, ut pinguiorem et meliorem ceteris.

ET VITULOS DE MEDIO ARMENTI — selectos, pingues et saginatos. Hebraice: *Et vitulum de medio saginarii*, id est de loco saginæ, in quo saginantur et impinguntur. Is locus vitalis grandioribus sunt pasca; unde Noster, I *Reg. xxviii. 24*, vertit, « vitulum pascale. » Vitulus vero tenerioribus est stabulum, in quo, utpote loco obscuro et quieto (tam enim quies quam obscuritas facit ad concoctionem, ruminationem et impingationem animalium) lacte, præsertim materno, saginantur et incassantur.

5. QUI CANITIS AD VOCEM PSALTERII. — Septuaginta, *improbativè*, id est *prævalentes* (S. Hieronymus legit *improbativè*, id est *concrepantes ad vocem organorum*; Hebraice *הַפְּסֵלִים* *happeselim*, id est qui particularizant ad os nobili, id est qui propria et particularia cantica concinunt, æque varia juxta varium concentum nabi: ita Pagninus et Vatablus; vel, ut R. David, a Castro, qui vocem variis incisionibus, mutationibus, tonis, inflexionibus et modulationibus incidunt, et variant instar philomæ minurientes. Taxat nimiam molliem et delicias musices in convivio optimum Israelis, qui huic suæ musicæ prætexebant exemplum David. Unde subdit:

SECRET DAVID PUTAYERUNT SE HABERE VASA CANTICI, — id est instrumenta musica, quasi dicit: Luxum suæ musices convivalis excusant exemplo Davidis; sed perperam: nam ille eam adhibuit ad Dei laudes, eamque gravem; hi vero ea

molli et lasciva abutuntur ad gulam et luxuriam. Ita S. Hieronymus. Mirum est Septuaginta vertere: *Sicut stantia putaverunt, et non sicut fugientia, q. d.* Putarunt has delicias fore stables, cum sint fugaces et evanidae. Aurea est hæc gnomo, quam virgens et exaggerans S. Chrysostomus, hom. 4 in *Genes.*: « Et hæc, ait, cum experientia didicerint, quasi stantia arbitrati sunt et manentia, et non quasi fugientia, hoc est avolantia, et ne ad momentum quidem permanentia. Talia enim sunt humana omnia, et carnalia, nondum recte advenerunt, et avolarunt: tale quiddam sunt deliciae; et tale quiddam humana gloria et potentia; tale quiddam divitiarum; tale quiddam universa hujus vite prosperitas, nihil firmum habens, nihil subsistens, nihil fixum; sed magis quam fluminum fluentia prætercurrit, nudosque ac solos relinquit eos qui illis inhiant. Atqui spiritualia sunt firma, immobilia, vicissitudinem non accipientia, ad omne sæculum se extendentia. Quante igitur fuerit demerite nutantia cum immobilibus commutatur, temporaria cum his que in seculum duratura sunt, perpetuo manentia cum his que avolant; et ea que nobis illic grave supplicium paritura sunt, cum his que in futuro seculo felicitatem summam afferunt? »

Nota: Vetere Hebræi et Gentiles in conviviiis ad recreationem convivarum adhibebant musicam et vocum et instrumentorum, quam, si moderatam et honestam, laudat Ecclesiasticus cap. xxxii, 5, 7, 8; loquens enim de symposiarcha, sive moderatore convivii: « Non impedias, ait, musicam. Gemulus carbunculi in ornamento auri, et (sic est, sic ornatum convivium) comparatio, » id est concentus, « musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri (in aureo annulo, v. g.) signum, » id est sigillum et pala, « est smaragdus: sic numerus, » id est numerosa harmonia, « musicorum in jucundo et moderato vino. » Et cap. xl, 20: « Vinum et musica lætificant cor: et super utraque dilectio sapientie. Tibie et psalterium suaven faciant melodiam, et super utraque lingua suavis. » Idem usus fuit tempore Christi; unde *Luce* xv, 23, senior filius « audivit symphoniam et chorum, » quibus pater celebrabat convivium ob filii junioris reditum. Verum Prophete subinde hanc musicam carpunt, vel ob excessum, vel ob interperantiam, vel quod canerent cantica inhonesta vel irrisoria: aut quod ita iis vacarent, ut negligenter curam reipublicæ et justitiæ, imo ea adornarent et instruerent ex rapinis pauperum. Ita *Isaia*, cap. v, 11: « Vae, ait, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectantem, etc. Cithara, et lyra, et tympanum, et tibia, et vinum in convivii vestris; » ut suavis et plebitus vos inebriatis. *Psal.* lxxviii, 43: « In me psallebant qui bibebant vinum, » id est in me dicebant carmina: ego eram eorum cantilena, risus et fabula. Quocirca Apostolus christianos monet de sua agape et convivio eucharistico:

« Nolite, ait, inebriari vino, in quo est luxuria: sed implemini Spiritu Sancto, loquentes vobismetipsis in hymnis et canticis spiritualibus, » *Ephes.* v, 18. Idem mos apud Gentiles. Unde Athenæus, lib. XIV *De Conviviis Sapientum*, docet lege et more majorum sancitum esse, ut in conviviiis canerentur deorum hymni, idque voce communi, omnibus pæana cantentibus, ait Clemens lib. II *Pædog.* iv. Quin et convivii tradebatur lyra, quam juxta propinationes resignabant alternatim et transverse: unde ob obliquam et transversam hanc lyram circumlationem, carmina illa dicebantur *σολιά*, id est *obliqua*, de quibus Athenæus lib. VIII et lib. XV.

6. BIBENTES VINUM IN PHIALIS. — Septuaginta, *vinum defecatum*. Hoc enim bibit ab opulentiis in phialis aureis, aut vitreis, ut prestans et limpidum; Tigrina: *Qui bibunt vinum in pateris*; Vatablus, *in vasis amplis et magnis, q. d.* Vinipotentis, qui ingentes pateras et crateres exharriunt.

ET OPTIMO UNGUENTO DELIBUTI. — Chaldaeus: *Excellencia pretiosorum unguentorum unguatur*; Hebraice est, *capite unguentorum*, id est precipuo aromatate et unguento, v. g. balsamo, de quo Juvenalis, *satyra* II:

Hirsuto spirant opobalsama collo.

Ex capite enim defluebant in faciem et collum. Vetere in conviviiis adhibebant unguenta, tum ad voluptatem, tum ad sanitatem; eo quod cerebrum natura frigidum et concretum, suo fragranti odore, calore et lenitate resolvant et recrementis, inquit ex Aristotele Plutarchus, lib. *De Iside*; et Massarius apud Athenæum: « O felix, inquit, annon nostri sensus nostros qui sunt in cerebro, excitari suavis odoribus, et puriores suavioresque effici, sicut Alexis ait: Sanctitas maximam partem bonos odores cerebro conciliare. » Hinc illud *Psal.* ciii, 15: « Ut exhilaret faciem in oleo. » Et *Psal.* xxi, 5: « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti in oleo caput meum. » Ita Magdalena effudit unguentum super caput Christi decumbentis, *Matth.* cap. xxvi, 7. Et Christus, *Matth.* cap. vi, 17: « Tu autem, ait, cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, » q. d. Ut tuum jejuniu dissimules et tegas, adhibe unctionem et lotionem in convivio adhiberi solitam, quasi ex eo prodeas. Denique Ecclesiastes, cap. ix, 8: « Omni, ait, tempore sint vestimenta tua candida, et oleum de capite tuo non deficiat, » q. d. Indulge balneis et convivii: nam vestes candidæ et oleum symbola sunt balneorum et comotationum, eo quod a balneis exeuntes, albis vestibus induerentur, quas cœnatoriis Romani vocabant, quod cum ipsis in cœna mensa accumberebant. Ita Philo, lib. *De Vita virtutis*, tradit Judæos in festis convivii albatos celebrare

solios. Idem de Romanis tradit Horatius, lib. II, *satyra* II:

*Ille repotia, natales, aliosve dierum
Festos albatos celebrat.*

Isdem de causis coronabant capita convivarum coronis rosaceis, myrtis, aliisque floribus, et herbis odoriferis, simul ad hoc, ut cerebrum iis confortatum minus læderetur vino, magisque resisteret ebrietati. Ita Ovidius, *Pastor.* lib. V:

*Tempora subilibus pinguntur tecta coronis,
Et lictet injecta splendida mensa rosa.*

Rosa enim, odoris sui prodiga, citissime evaporatur: emittit enim odoris fluxum, indeque rosa a Græcis *ῥόδον* vocatur, q. d. Fluens odor, ait Plutarchus lib. III *Sympos.* cap. iii, qui et addit: « Quo fit ut etiam celerrime marcescat: naturalem enim habet vim refrigerandi, aspectu igneum aliquid ostentans. Nam in superficie ejus tenuis efflorescit calor, eo a frigore expulsus. » Hic calor profusi odoris est causa. Unde voluptuarii dicunt, *Sapient.* cap. ii, 7: « Vino pretioso et unguentis non impleamus, et non prætereant nos flos temporis. Coronemus nos rosis antequam marcescant. » Vide Plutarchum III *Sympos.* probl. 4, Athenæum, lib. V, Plinium, lib. XXI, cap. iii. Merito nimias in hisce deliciis carpit hic Propheta: quia effluant animos viriles, adiguntque ad dolos, rapinas aliisque scelera. Quocirca Epaminondas dixit Thebanorum, a quodam ad cenam invitatus, cum bellatorum, obsoniorum et unguentorum mirum apparatum invenisset, subito recessit, dicens: « Ego te sacrificare, non lascivire putabam. » Ita Brussonius, lib. II, cap. ii. Et Cicero in *Pisonem*, de Gabiniis: « Erant compili capilli, et madentes cincinnorum fimbriae. » Et Tibullus, lib. III, *eleg.* vi:

Jamdudum Syrio malefactas tempora narso.

Hinc videtur quod Hebræi, reges ac Romani, inceserint nudo capite; alioqui enim indecore illud perfusum fuisset unguento. Ita Sanchez.

ET NIHIL PATIENTER SUPER CONTRITIONE JOSEPH. — Tigrina: *Neque illis dolet quod Joseph*, id est regum Israel, *atteritur, q. d.* Non compatiebantur calamitati et paupertati multorum popularium suorum inter decem tribus, que hic a suorum regum patre et patriarcha vocantur Joseph: nimirum hi optimates Israel ex rapinis pauperum se ditantes, convivantes et lascivientes, ærumas populi tum privatas, tum publicas non curabant, ac præsertim instans illi Dei iudicium et excidium Assyriorum, per sana consilia, per penitentiam et emendationem vite, per preces, per leges pias et sanctas non conabantur eo avertere et amoliri. Ita S. Hieronymus, Theodoretus, Lyranus, Emmanuel, Mariana et Vatablus. Addit S. Augustinus, lib. IV *de Doctr. Christ.* cap. vii, Joseph pro quovis fratre et proximo

hic poni: quia in fratribus, inquit, Joseph est celebris, vel in malis que pendit, vel in bonis que rependit.

Moraliter, hic innuitur quod voluptatis filla propra et genuina sit immiseriordia, juxta illud *Prov.* xii, 10: « Novit justus jumentorum suorum animas, viscera autem impiorum crudelia. » Ita Sodomitæ ex deliciis crudeles evaserunt, juxta illud *Ezech.* xvi, 49: « Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ, etc., superbia, satritas panis, et abundantia, et otium ipsius et fillarum ejus: et (unde) manum egeno et pauperi non porrigebant; » quia putabant suo ventri, id est gurguli voluptatum, decassurum id quod in eis expendissent. Ex adverso piorum et Sanctorum nota et virtus est misericordia. Unde Sanctus hebraice vocatur *צדק חסיד*, id est misericors, et elemosina solet vocari *justitia*, id est sanctitas, ut *Psal.* cxi, vers. 9: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia (id est misericordia, elemosina) quæ manet in seculo sæculi. » Vide S. Chrysostomum, conc. 4 *de Lazaro*.

Ita videmus id quod deplorat hic Amos etiamnum subinde fieri, nimirum ut optimatum magistratus qui sua querunt, suo genio indulgent, suis commodis student, ærumam in convivia expendunt, dies in epulis transigunt, rem pauperum et populi negligere, jura habere evanida, numeribus justitiam vendere, pauperes opprimere, atque, ut verbo dicam, republicam perdere, imo hosti, si is eam emere velit, prodera. Ita olim de Roma luxu diffuente dixit Lucertus, ait Brussonius lib. I, cap. 1: « O urbum venalem, et cito perituram, si emptorem invenerit! » Nam, ut ait Pythagoras apud Laertium, lib. VII, cap. 1, in civitates primo delicia irrepunt, mox saturitas, deinde violentia, denique excidium. Quocirca Sapiens, *Proverb.* cap. xxxi, 4: « Noli, ait, regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas. Et ne forte bibant, et obliviscantur iudiciorum, et mutant causam filiorum pauperis. » Et *Eccles.* cap. x, 16: « Vae tibi, terra, cuius rex puer est, et cuius principes mane comedunt, bestia terra, cuius rex nobilis est, et cuius principes vescentur in tempore suo, ad reficiendum, et non ad luxuriam. » Hinc enim dedit, tam temperantiam et castitatem quam famam perdant, vitæque abbreviant, et mortem accelerant.

7. QUAPROPTER FACTO LASCVITENTUM. — *Factio* vocat certum optimatum, qui in scelere, puta in rapinis, conviviis, luxu et lascivia, simul convivantes et compotantes conspirant, q. d. Ipsi factiones et symposia insitunt: sed ego Deus illas dissolvam et dissipabo. Septuaginta vertunt,

humilitas: Et auferetur, inquit, humilitas ex Ephraim. Est metaphora ab equis: sicut enim equi avena bene pasti et saginati hinniunt et lascivunt, ita et hi optimales. Hebraice est כִּירוֹחַ מִרְזָח, quod proprie significat convivium funebre in exsequiis mortui, q. d. Vestra convivia sunt funebria: quia ex rapinis pauperum quos emaciat, itaque occidit, ea instituit. Unde Tigurina vertit: Tunc recedet convivium luxuriosorum; Syrus: Auferetur quiddam a principibus eorum; Arabicus: Auferetur varietas (ornatus et variegata vestes) ab equitibus; Valabius et Pagninus: Tunc appropinquare velut extensorum, id est eorum qui se extendere solebant in lectis eburneis, ut dixit vers. 4. Hebraeum enim כִּירָה sur significat et recedere, et accedere; Hebraei enim verbum simplex usurpant per omnibus compositis, eo quod iis careant.

Politice hic nota, ut factio et rebellio gentis tollatur, tollendo esse optimates: hi enim factionis sunt capita et duces. Id probe norat Tarquinius Superbus, qui nuntio dubie fidei ad filium nullas dedit literas; sed, eo in hortum adducto, summa papaverum capita baculo decussit: quo facto nuntiato, filius intellexit quid pater vellet, nimirum precipi sibi ut capita et optimates Gabinorum sibi resistentium demeretur, hoc est, vel occideret, vel in exilium relegaret. Ita refert Livius, *decad. 1*, lib. II; Valerius Maximus, lib. VII, cap. IV; Plinius, lib. XLVII, cap. IV et VII. Idem stasit Trazybulus Milesiorum tyrannus Periandro Corinthiorum tyranno, qui eum per nuntium rogaret quid facto opus esset ut securus regnaret? Respondit enim ipso facto: nam nuntio in messem maturam adducto, summam frumenti aristas baculo decussit: ex quo cognovit Periander principum capita tollenda, si tyrannide potiri vellet. Ita narrat Aristoteles lib. III *Polit.* cap. IX, et lib. V, cap. X, et Laertius in Periandro.

8. JURAVIT DOMINUS DEUS IN ANIMA SUA, — per animam et vitam suam, dicendo: «Vigo ego,» id est iuro per vitam meam.

DETESTOR EGO SUPERBIAM JACOB (Israelis), ET DOMOS EJUS OBL. — «Domos,» scilicet magnificas et superbas, quas ex usuris et rapinis edificavit, cum patres ejus, Abraham, Isaac et Jacob in casis et tentoriis habitarent, quasi exules et peregrini in terra, ac civis caeli. Unde hebraice est מְרִיבֵי אֲרָמֹתָי, id est palatia. Ita Chaldaeus. Ita Deus superbas domos Joakim regis detestatur, *Ierem.* cap. XXII, 13, dicens: «Vae qui aedificat domum suam in injustitia, et coenacula sua non in iudicio! Qui dicit: Aedificabo mihi domum latam, et coenacula spatiosa; qui aperit sibi fenestras, et facit laquearia cedrina, pingitque sinopide,» hinc ei ponam intentans, vers. 19: «Sepultura, ait, asini sepelietur, putrefactus et projectus extra portas Ierusalem.» Et Isaias, cap. V, 8: «Vae qui conjugatis domum ad domum! numquid vos

soli habitabitis in medio terrae?» Vido ibi dicta.

ET TRADAM CIVITATEM CUM HABITATORIBUS SUIS. — Hebraice: Tradam urbem et plenitudinem ejus, hoc est, Assyriis tradam Samariam et incolae ejus, hi enim vocantur ejus plenitudo, quia cum suo numero et turba implent et replent. Per civitatem enim intelligi Samariam probat Theodoretus ex eo quod agat de decem tribubus: has enim vocat Ephraim, Jacob et Joseph: harum autem caput et metropolis erat Samaria. Ita et S. Hieronymus, Remigius, Hugo, qui tamen secundo, per civitatem accipiunt Jerusalem, quae erat caput Jacob, id est duodecim, et postea duarum tribuum. Censent ergo excidium Jerusalem per Chaldaeos, ac deinde per Titum et Romanos hic denotari. Utramque expositionem conciliatis, si cum Lyrano dicas per civitatem synecdochice hic accipi civitates quaslibet Hebraeorum. Porro directe loquitur Propheta de Samaria et decem tribubus, indirecte et comitanter de Jerusalem et Judaels, ut dixi initio capituli.

9. QUOD SI RELIQUI FUERINT DECEM VIRI IN DOMO UNA, ET IPSI MORIENTUR, q. d. Si qui Israelite in domo aliqua abscondit manus Assyriorum efferunt, aut ab eis ut pauperes, viles vel aegri derelicti fuerint, hi quoque in eodem domo pestis aut fame moriuntur.

10. ET TOLLET UR (id est unumquemque eorum (ita Septuaginta), qui scilicet peste et fame mortui sunt) PROXIMOS (Pagninus et Valabius, patrius) suos, — ut comburat nepotis vel cognati sui cadaver, ossaque reliqua sepeliet. Hinc enim erant justa funebria, quae propinqui cognatis defunctis persolvebant, tam apud Hebraeos, quam apud Romanos.

ET COMBURET EUM. — Hebraice מְרִיבֵי אֲרָמֹתָי, id est et comburens eum: saraph enim sive per samech, sive per sin scribitur (hinc enim duae litterae aequivalent), significat comburere. Unde angeli vocantur Seraphim, id est incendentes: quia Dei amore ardent, aliosque accendunt. Hinc Tigurina vertit, *vespillo*: hujus enim erat cadaver curare, et more gentis comburere ac tumulare. Et Chaldaeus: *Tollet eum ab incendio propinquus ejus ad efferendum.* Imperite ergo Rabbini recentiores, quos sequuntur Pagninus et Valabius, vertunt, *avunculus ejus*. Porro combusta fuisse mortuorum Israelitarum cadavera patet ex eo quod subdit: ut efferat ossa » reliqua ex combustione cadaveris: ex quo patet Israelitas ad vitandum cadaverum foetorem, putrefactionem, tabem et aem, non scilicet illa pestem vivis afflarent, ea combussisse. Idem fecisse Romanos norant qui Romam viderunt: Romae enim in priscis sepulcris passim ingentes urnas testaceas conspiciunt, in quibus cadaverum combustorum cineres servabantur. Graecos quoque cremasse defunctorum cadavera docent Thucydides, lib. II, et Lucianus, lib. *De Luctu*: «Graecus, ait, exurit, Persa defodit.» Porro fuerunt haec de re diversae sapientium sen-

sentiae. Nam, ut ait Servius in lib. XI *Aeneid.*: «Heraclitus, qui vult omnia igne constare, dicit debere corpora in ignem resolvi: Thales vero, qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obrendenda corpora, ut possint humore resolvi.» Rursus Varro, lib. *De Sepultura*: «Heraclides, ait, Ponticus vult sapit, qui precepit ut comburentur quam Democritus, qui ut in melle servarent (quasi resurrectura et rursus victura): quem si vulgus secutus esset, peream, si centum denariis calicem mulsi emere possemus.» Insuper Servius, in lib. III *Aeneid.*, Romanos crematione funerum suos esse docet: «Romani, ait, contra faciebant comburentes cadavera, ut statim anima in generalitatem, id est in suam rediret naturam.» Et Ovidius lib. I *Trist.* eleg. IV:

Spiritus hic vacuos prius extenuandos in auras
Dil, et in tepido deseret ossa rogo.

Et Silius Italicus, lib. X *in funere Pauli*, ubi et causam assignat:

Hic Libys: atque recens crepitantibus undique flammis,
Aetherae anima exsultans exiit in auras.

Causam aliam dat Quintilianus, *declam. X*: «Dixerunt, inquit, animam flammæ vigoris impetum perennitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quo sidera volant, et quo sacri torquentur axes, inde venire; unde omnium rerum auctoritas, parentemque spiritum ducimus, nec interire, nec solvi, nec ullo mortalitatis afflicti fato; sed quoties humani pectoris carcerem effugerit, et axonata membris mortalibus levi se igne intraverit, petere sedes inter astra.» Christiani hanc cremationem sustulerunt, tum ut Dei sententiam in Adam ejusque posteros late, *Genes. III*, magis se conformarent: «Pulvis es, et in pulverem revertaris;» tum ut naturam sequerentur, quae sponte corpora defuncta in elementa sua resolvit; tum maxime ut fidem et spem resurrectionis superstitibus ingererent. Ideo enim cadavera terrae commendabant quasi in depositum, quod in die resurrectionis ea repelletur sit Deus, ut resuscitet et vivificet. Idem fecisse Judaeos fideles verique Dei cultores, patet *Genes. I*, 3 et 25; *Jesue VIII*, 29; *III Reg. XIII*, 22; *Tobie I*, 22; *Josue XXII*, 43. Excipio funera regum, quae publica pompa cum aromatis honoris causa cremabantur. Israelite vero etiam plebeiorum ossa cremantur, vel quia idololatras gentium idololatrarum ritus sequebantur: vel quia in communi lue et peste, eandem reperiret igneque purgare, ne in superstitibus prosperet, conabantur. Cadavera ergo cum tabe et peste comburebant (1). Post cre-

mationem faciebant ossilegium: cognati enim et amici ossa cremati colligebant, et in eneam, auream, argenteam vel marmoream urnam recondebant magna cura et caeremonia. Docet hoc Virgilius, *Aeneid. VI*:

Ossaque lecta cadae Jovis Corinthus atheno.

Quin et suorum conjugum, fratrum, filiorum, parentum, si alibi defuncti essent, ossa in patriam revehebant. Unde Ovidius in Scythia morturus, ita de suis ossibus praecipit, lib. III *Trist.*, eleg. III:

Ossa tamen facio parva referant in uram.
Sic ego non etiam mortuus exal ero.

Ritum hujus ossilegii describit Tibullus lib. III, *eleg. XX*. Primo enim docet lecta fuisse ab amicis et propinquis:

Ergo ego cum tenent fetore mutatas in unbram, etc.
Morsus haec genero, iugosq; illa viro.
Pars quo sola mihi superat corporis, ossa,
Incincta nigra candida veste legant.

Ubi secundo, docet collectores ossium fuisse incinctos, id est soluta fluxaque veste more mulierum

rem sensim invaluisse. De Saulo quidem ejusque filii certum oss, eorum cadavera ex intro Bethsan sublata, a Jabesites combusta esse et ossa sepulta. Verum simulachra hinc fuisse videri, ex metū factum, non sepulta mox cadavera efflorenter denuo a Philistaeis ante Judaeis afflicentur (I *Sam. XXXI*, 12 et seq.; cf. *Ibid.* vers. 10). Caetera tria loca quibus probari vultur cadavera Hebraeis combusta fuisse (I *Chron. XVI*, 14; *XVI*, 10; *Ierem. XXXIV*, 5), plane aliena esse, ut quibus agitur de combustis *armamentis*, non cadaveribus. Si hoc loco cogitatione de exaltatione crematione, qualis Romanis in uero erat, pergit Rosenmüller, hanc inuam, opinor, emergere absurdum. Quod si enim in tanta mortuorum frequentia singulis non exhiberi poterunt sua iusta, adeo ut caro demortui interior fieri putrefacta, et vix ossibus hesserit, quis credat, donec carnes illas fuisse combustas, ut ossa saltem condi poterint sepulcro? Quis, quos, fetore, si per singulas, aut saltem plerumque soles, tale quid institutum? quis et quantas hic labor, tantam ignorum struem congerendi, quae caribus sufficeret ardensis? qui sompniosus? quot hinc ignorum caduorum dispendia? quae et quanta incendiorum illic pericula? Annon expeditiori labore parari potuissent una uni, vel saltem pluribus capiendis fossa? Perpendat modo quis, quam caute in campo maritimo, aut extra urbem, intervallo his mille passuum, aut sexaginta passuum a quavis castra, ab humana periculo, remisit Romani, ne etiam factor molestiam crearet vicinis (vide ad Guid. Panticopi *Reverum memor. Ifo. III*, not. Salmuthi, pag. 289); quid vero factum putas, si in aedibus privatis et simili quidem pluribus, arsisset busta?

Non obstantibus his Rosenmüller rationibus, Maurer asserit quemadmodum quod I *Sam. I*, factum narratur, singulari de causa factum est, sic hoc quoque loco statuentium videtur, quo corpora mortuorum commode putantur comburenda dici metu contagionis. De onibus impellimentis quae exaggerat Rosenmüller, vates ne ex longinquo quidem cogitavi, inquit Maurer. Acquiescentem est legitur in *condicatoris* significata, eoque confidentius quo incertior est illa *etiam propinquus* significata.

(1) Rectius Rosenmüller sibi videtur vertisse, *et tollet eum propinquus et vicinus ejus*, ita autem ut statueret, dubius causis se ducti passus est. Una est, quod hunc verbum, non combusserit Hebraei corpora mortuorum. Iusto filientis asseruisse I. D. Michadum, Hebraeos inde a Saulis tempore comburere mortuos cepisse, eoque mo-

rum; et afratos, hoc est nigra veste indutos. Insuper prius manus abluisset, dum ait:

Perfraxque pius ante liquore manus.

Tertio, in ossa collecta lac et vinum infudisse, ac deinde in linteo ea ventilasse, ut humor vini infusi exsugeretur. Subdit enim:

*Et primum anaxos spargant collecta Lyæo:
Mox etiam niveo fundere lacte parent*

(ut aptentur circulo lacteo, ad quem heroum animas post mortem deduci censebant Romani, teste Cicerone in *Somm. Scip.*):

*Pest hæc carbosiles humorem tollere ventis,
Alque in marmorea ponere sicca domo.*

Quarto, in ossa immisisse odores et aromata, ac denique lacrymas:

*Illic quas mittit dives Parchaia merces,
Eoque Arabes, dives et Assyria.
Et nostri mentores lacrymas fundantur eodem.
Sic ego compositi veras in ossa velim.*

Quinto, matres et cognatas ossa prius in sinum collocabat, quam ea in urnam inferrent. Docet id Tibullus, lib. I, *eleg.* III:

*Abslines, mors atra, precor: non hic mihi mater,
Que legat in mortuos ossa perista sinus.*

Et Seneca, *Consol. ad Helviam*, cap. XI: «*Modo in eundem sinum ex quo tres nepotes emiseras, ossa trium nepotum receperit.*»

Porro Augusti ossa, ait Suetonius in ejus *Vita*, cap. c, legerunt primores equestris ordinis, tunicati et discincti, pedibusque nudis. Hoc ultimum reverentia Augusti datum: nam nudipedes fuisse aliorum ossium collectores non legimus. Hæc Gentiles Gentilibus quid jam faciunt Christiani Christianorum, imo sanctorum et martyrum, ossibus et reliquiis? quo honore ea prosequuntur?

Et dicit (scilicet propinquus, qui quasi vespillo, sive pollicinetur e domo mortuaria sibi cognatorum extulit ossa ad sepulchrum: «*dicit*,» inquam, cum a sepultura redierit) *ET QUI IN PENETRALIBUS* (id est incole) *DOMUS* (mortuariae suos defunctos luenti): *NUMQUID ADHUC EST PENES TE* (aliquis mortuus, cujus ossa offeram et sepeliam)? *ET RESPONDEBIT* (incola domus): *FINIS EST.* — *q. d.* Omnes mortui elati sunt, nemo restat præter me, qui meam orbitalam et solitudinem lugeo. Unde Syrus verit, et dicit illi: *Non est, quoniam perierunt, pro eo quod recordationem non fecerent in nomine Domini.*

Stant tamen rationes a Rosenmüller allatæ, et ideo retinendo *combustoris* significationem, illam vocem intelligentiam esse dicemus de iis qui circa cadaver suffumigationes faciebant adversi odoris pellendi causa.

II. ET DICIT EI: TACE, ET NON RECORDEIS NOMINIS DOMINI. — Querens, quis dicit? an incola domus, an propinquus vespillo? Et cur? *Primo*, Chaldaeus: *Dicit*, inquit, propinquus incola domus lamentanti suos defunctos: *Tace*, noli flere, defunctus enim tuus juste a Deo morte punitus est, quia Deum non colebat, Deique nominis oblitus, eum non invocabat. Sic enim veritas: *Remove* (lacrymas et lamenta), *quia dum vita fruebar* (cognatus tuus defunctus), *non fundebat precem in nomine Domini.* *Secundo*, S. Hieronymus et Vatablus: *Solebant*, inquit, in lamentis et ærumnis, v. g. in funeribus nominare et invocare nomen Domini; Israelite vero adeo erant idolis addicti, ut nec in funere vellent Deum verum nominare et invocare. *Tertio*, Lyranus, Sanchez et Ribera censent esse verba incole domus, qui ex impatentia dicit propinquo eum solanti, et ut Dei opem invocet suadenti: Noli mihi refricare nomen Domini, ipse enim horum funerum et malorum omnium mihi est auctor. Ita ex impatientia delirant impij, cum si saperent, in tribulatione ad Deum recurrerent, et omne suum refugium in eo collocarent. Imo Gentiles in afflictione suis diis, quasi ejus auctoribus maledicebant, ut etiamnum faciunt Sines et Japonæ, qui deos suos flagellant. Sic Aeneas ob mortuam uxorem, *Æneid.* II:

Quem non incusavi amens, hominumque deumque?

Sapienter enim Seneca, lib. VIII, *declamat*. «*Bilingentius, ait, dii coluntur irati.*» Ita sapit Job a Deo tot flagellis exercitus, cum dixit cap. XXII, 3: «*Quis mihi tribuat ut cognoscam et inveniam illum, et veniam usque ad solum ejus?*» *Quarto*, alij censent ex desperatione dici, *q. d.* Ne mihi nomines Deum, eumque invocare suas deas: perimus enim, actum est de nobis, nec ipsa salus si velit, nos servare possit. *Quinto*, Rufinus censet dici ex omine et terrore. Adeo enim malis a Deo inflictis percussis erant, ut vel Deum nominare non auderent, formidantes ne, si vel eum nominarent, novam ab eo cladem et quasi novum fulmen exciperent. Unde Arabicus vertit: *Tacet, ut non nominetis in nomine* (nomen) *Domini.* *Sexto*, Arias et a Castro censent esse verba Amos, qui hoc epiphonemate ærumnas hæc extremas concludat, *q. d.* Dicit propinquus incole domus luenti suorum funera: *Tace*, ne Beveris: *Et ne recorderis,* id est, nam tunc recordari non licebit, «*nominis Domini.*» Tunc enim tanta omnes obruet calamitas et afflictio, ut non libeat, nec liceat Deum nominare et invocare. Sic sæpe justo Dei judicio accidit peccatoribus, qui vitam in deliciis transigunt, et penitentiam in mortem differunt, ut in morte tot curis, doloribus et angoribus opprimantur, ut Dei et salutis suæ obliviscantur. Omnes pene hi sensus probabiles sunt: secundum tamen, tertius et quartus planiores sunt. Porro contrarie vertit Pagninus: *Nos enim sumus avertiti commemorare nomen Domini, q. d.* Vespillo solibi-

tur incolam domus dicendo: Noli flere, sed de more invoce nomen Domini (1).

II. QUIA ECCE DOMINUS MANDAVIT (id est ordinavit, disposuit, decrevit, ac sicut decrevit, sic et exsequetur, atque PERCUTIET DOMUM MAJOREM RUINIS, ET DOMUM MINOREM SCISSIONIBUS. — *Quia* recte coheret cum sensu tertio Lyranj jam dato. Verum generalius referri potest ad omnia præcedentia, *q. d.* Tante clades et strages imminet tam Sioni quam Samariæ, quas a vers. 4 hucusque recensui, quia Dominus justus injuriarum suarum vindex «*percuet domum majorem,*» id est regnum decem tribuum ac Samariam, «*ruinis,*» id est pleno interitu et perpetua captivitate, ut plane corruat et pereat regnum Israel instar teste casu diffracte, quæ reparari et reintegrari nequit. «*Domum minorem*» vero, id est regnum Sionis et Judæ, «*percuet scissionibus,*» id est rupturas et scissuras ex eo auferet; partem ejus scilicet occidendo, partem captivando; sed has scissuras sarciat et restituet per Esdram et Nehemiam, cum, annente Cyro, captivos ex Babylone in Judæam remittet. Ita S. Hieronymus, Chaldaeus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus, Ribera et alii. Unde Chaldaeus vertit: *Et percuet regnum magnum percussione forti, regnum vero minus plaga remissioni.*

Nota: Pro *ruinis*, Pagninus et Vatablus vertunt, *rimis*, vel *fissuris*, quasi hic Deus minetur Samariæ terræ motum, quo domus tam magno quam parvo findende, et rimas acture sint. Hebraice est *רִיסִין ressin*, quod Marimus, Forsterus et a Castro vertunt, *stillicis*, vel *distillationibus*, quæ causant rimas et fissuras in domo, juxta illud *Cant.* cap. v, 2: «*Caput meum plenum est rore, et cincinni mei ressin,*» id est distillationibus, et «*guttis noctium.*» Sensus est, ait a Castro, *q. d.* Deus per Assyrios percuet et subvertet omnes domos Samariæ, tam majores, quæ nullis constant habitatoribus, sigillatim illos interimendo, quam minores, quæ minus possunt resistere, simul et semel eas confringendo. Verum primus

(1) Postquam interroganti illi qui foris est, sunt ne etiam cadavera quæ domo feralit, is qui intus est respondit nulla esse, hic ipse subjicere vult formulam grati animi sensu testantem, quod ipse licet esse superstiti, vel, quod solem redit, putat ille qui foris est, velle eum qui intus est, talem formulam recitare. Fortasse in morem venerat apud Hebræos, recitare talia, quando efferretur mortuus. Talia igitur grati in Deo animi verba cum superstes in eo est ut recitet, vel in eo esse putatur ut recitet, ille qui foris est eum interpellans: *Tace*, inquit, *neque enim laudandum est nomen Jovæ; nam non est quod laudes Jovam, gratias agas Jovæ pro servata vita, nam tibi quoque morientium est, morientium est omnibus ad unum!...* Hic solus sensus, ut apponimus per se est, sic maxime est conveniens ad ea quæ præcedunt et subsequuntur. Verso 9 animi, si vel decem vidus familias viri suffragantur a manibus hostium, moriendum et ipse esse dicat, versu 14 autem, præmissa partem causat, Jovam constituisse dicit, funditus delere sine discrimine omnes.

sensus jam datus, uti communior, ita verior et certior est. Unde hebræum *ressin* non tantum complutiones et distillationes, sed et fracturas et contritiones validas significat: ita enim vertunt Septuaginta, Chaldaeus et Noster. Alloid enim *רִיסִין ressin* per *samech* ad *רִיסִין ressin* per *tsade*, quod proprie fracturas et contritiones significat, omnium hebræorum consensu. Adde hic non agi de unius Samariæ et decem tribuum, sed et de duarum, id est omnium duodecim tribuum excidio. Hoc enim significat illa verba vers. 15: «*Et coweret vos ab introitu mathus exque torrentem deserti.*» Hic enim limes et terminus ponitur non decem, sed duodecim tribuum, adeoque totius terræ promissæ, uti dixi vers. 2. Ita S. Hieronymus. Porro causam tanti utriusque gentis excidii subdit, ejus scelera, quod scilicet justitiæ, rerumque naturam et ordinem pervertit et subvertit: ideo enim lege talionis mereri, ut et ipsa utraque subvertatur et intereat. Ait ergo:

43. NUMQUID CORRERE QUERIT IN PETRIS EQUI, AUT ARARI POTEST IN HEBRALIS? — Hebraice est: *Num current in petra equi? num arabit (arator) in bolus?* scilicet feris et indomitis, pula bubalis, uris, bisontibus; unde Noster vertit, *in bubalis*. Nam alii bobus cicuribus et domesticis tam aratur, quam equis. Porro bubali olim tempore Amos, præsertim in Judæa, feri erant et indomiti, ut jugum et aratrum excuterent. Unde Martialis, lib. I:

Illic cessit atrox bubalus atque bison.

Jam vero in Italia videmus eos eatenus cicurari, ut subjugales fiant, jugumque census admittant, et aratris servant. Sensus est, *q. d.* Sicut impossibile est ut in petris currant equi, et arant jugumque suscipiant bubali indomiti: ita impossibile est vos currere in via mandatorum Domini, quæ vobis dura et saxea videtur; aut subire jugum legis Dei: quia vos estis quasi bubali indomiti, jugum omne excutientes. Ita libertas libertate perit. Qui enim renuit servire Deo, cui servire regnare est, serviet suis concupiscentiis, suæque præfractæ voluntati et diabolo, quæ gravissima est servitus. Quocirca Christus, repudiatis Judæis jugi Evangelicij impatientibus, quasi bubalis, elegit gentes quasi boves cicures et domitos, dixitque illis: «*Tollite jugum meum super vos;*» qui proinde vomere Evangelicæ, «*veritatis et vite*» terram infidelium proscindentes, fructum regno Dei operati sunt, magnamque animarum messem collegerunt. Ita Rupertus, qui putat ab Amos hic prædici Judæorum, quasi bubalorum reprobationem: gentium vero, quasi cicurum, electionem.

Secundo, recentiores passim repetunt *in petris*, sicque facile ad quosvis boves hæc adaptant, hoc modo: *Numquid current in petra equi? numquid arabit arans bobus in petra?* *q. d.* Vos, o Is-

raëlitæ, perinde agitis, ac si in rupe quis equum ad cursum, aut bubulum vel bovem ad arandum incitaret, hoc est, agitis omnia ordine inverso et prepositero. Sicut enim ista natura repugnant, ita vos agitis repugnantia natura, rationi et Deo: quia iudicium, id est justitiam, quæ natura, Deo et rationi consona, dulcis est et placet, veritatis in peccati absinthium et amaritudinem, quæ natura, Deo et rationi dissona, amara est et exsecranda. Ita Pagninus et Vatablus. Rursum, « sicut non solent equi currere in petris, neque agricole arare in petrosis locis, cum nullus inde fructus sit sperandus; sic et tam imponenti vita vestra, nequaquam felicitas erit speranda, » inquit Clarius. Unde Syrus veritatem: *Nunquid currunt supra petram equi, aut trahunt in ea aratrum, vel vomerem?*

Insuper contra naturam est equi, inquit Palacius, « currere super rupe, et contra naturam bovis est arare super eadem rupe; itidem contra naturam iudicis est currere et arare super iniustitia. Si enim velint hos aut equus currere, vel arare super petra, frangent crura, et pectora lacerabunt. » Parœmia hæc ergo tria significant: primo, Israelitas in sua iniusta et prava vita præpostere laborare; secundo, inutilem laborem eumque molestum suscipere, ac rem impossibilem tentare. Sic ait Poeta:

Non profectarius littora bobus aras;

tertio, laborem hunc non tantum fore inutilem eis, sed et noxium ac exitialem. Hic sensus facilis est et planus, ac valde hebræo consonat. Simile proverbium est: « Fronti cretam, tibie galeam applicas. »

Huc pertinet expositio Sanchez, qui censet esse amplificationem ab impossibili. Cum enim quid inexpectatum aut valde absurdum fieri videmus, dicimus in rerum natura nihil fore jam possibile factu, quasi dicat: Cum video quod Israel Deum dulcissimum amarecitur, et converterit in fel et absinthium, quod videbatur impossibile, dico jam naturam rerum inverit, ut deinceps equi cursuri sint in petris, bubali araturi, quod hæcenus credebam esse impossibile. Sic Ovidius videns esse proditum ab amico intimo, quod putabat esse impossibile, ait jam nihil impossibile esse iudicandum. Sic enim canit lib. I *Trist. eleg. vii*:

Erra feret scelas, celum Babelar aratro,
Unda dabit flammam, et dabit ignis aquas.
Omnis natura præpostera legibus hauri,
Pursque summi mundi nulla tenet iter.
Omnia jam fiunt, fieri que posse negabam;
Et nihil est, de quo non sit habenda fides.
Hæc ego vaticinor, quæ sum deceptus ab illo,
Latarum misero quem mihi rebar opem.

Et pastor ille videns Nisam Nympham speciosam nupsisse Mopso stolido, apud Virgilium, *eclog. viii*:

Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Jungentur jam gryphos equis, avoque sequenti
Cum cambus timide venient ad pocula damæ.

Porro idem pressius hæc applicat Israeli, *q. d.* Non est, o Israelitæ, quod putetis civitates vestras esse inexpugnabiles ab hoste, sicut petra sunt innarrabiles ab equis et bubalis: quia cum vos sceleribus vestris rerum naturam immutaveritis, et Deum suavissimum in fel converteritis; pariter ipse soli loquere vestri naturam immutabit, facietque ut equi hostiles in petris vestris currere, easque subjugare, ac in iis bubali arare possint. Hæc expositio videtur concinna et plausibilis.

Tertio, S. Hieronymus, quem sequuntur Remigius, Albertus et Hugo, censet Israelæm ruinis, Judam seissionibus comparari, quia scissa domus sarciri potest, ruinae vero debent reedificari, restaurari nequeant: ruinas Israelis comparari equis, qui nequeunt in petris currere; seissiones Judæ comparari bubalis, qui silvestres boves sunt, et tam indomiti, ut jugum cervicibus non recipiant, et propter feritatem nolint arare, *q. d.* Vos, o Israelitæ, stolidiores, duriores et deterioris estis equis et bubalis. « Cum enim hi naturam suam mutare non possint, vos multis naturam Dei, ut dulcem amaram faceretis, et fructum justitiæ ejus in absinthium verteretis, quæ est herba amarissima. » Hæc expositio mutationem naturæ et repugnantiam non in Israelitis eorumque moribus, sed in Deo constituit, quod scilicet Israelitæ suis sceleribus irritantur Dei naturam, quæ est ipsa clementia, eam quasi commutant in severitatem et vindictam acerrimam.

Quarto, Ruffinus: Certum est, inquit, quod nec bubulus juga portet, nec per saxa equus sponte incedat; vos autem, qui vos et juga discussisse, et frena rupisse gaudentes, videbamini vobis esse equi in luxuria, in virtute et libertate bubali, rebus probate quod spebus hausistis, id est quod nullis subjaceatis imperiis. Quod cum utique in contrarium cadit, atque ad arbitrium hostium, perque itinera asperissima ingredimini, ac graves labores contracta cervice toleratis, confidentiam necesse, nec equos vos esse, nec bubulos, nec quidquam præsidii ac virium ad opes vestras comparasse. Sensus ergo Ruffini hic est: O Israelitæ, jactabitis vos esse liberos, quasi equos salaces et effrenes, qui non in petris, sed in campis quo volunt, currant; et bubulos indomitos, qui jugum aratri exequuntur. At ego jugum captivitatis per Assyrios vestro collo imposui, cogoroque incedere et currere per petras et rupes, quasi mancipia in Babylonem. Ergo non estis equi effrenes, sed frenati; non bubali indomiti, sed domiti et captivati. Verum hæc expositio multa subaudit et suppliet, quæ in textu non habentur. Quocirca prima et secunda expositio magis plane sunt et genuina.

Quinto, Septuaginta hæc omnia de equis, non de bubalis accipiunt. Vertunt enim: Si persequuntur in petris equi, si tacebunt ad feminas? Hebræum enim חרוש *icharosh*, et arare, ut vertit Noster, et tacere, ut vertunt Septuaginta, significat. Rursum ipsi pro בקריתם *babekarim*, id est in bobus,

videntur legisse בנקיתם *banneketim*, id est in feminis, ad feminas: utrobique enim hebraice litteræ sunt similes. Alludunt ad id quod vers. 7 verterunt: *Auferetur humilis equorum ex Ephraim, pro quo Noster vertit: « Auferetur factio lascivientium. »* Porro versiois Septuaginta hunc sensum dicit: Sicut equi ad equas quas prospexerunt non tacent, sed adhinnunt; sic hostes Assyrii in vos, o Israelitæ, expeditissimo impetu et clamore, quasi hinnientes ad prædam, irruent et grassabuntur. Tropologice S. Hieronymus, per equos accipit demones, qui formidant viros, insanant in feminas, id est homines molles et effeminatos: « Quando, ait, virilem viderint animum et Dei fortitudine roboratum, non audent accedere; quando vero effeminatam mentem unguentis ac deliciis enervatam, et in moliebrem versam molliem, statim insanunt, et se tenere non possunt, et gestiunt ad libidinem. » Unde Arabibus vertit: *Qui currere nimis faciunt equos in tædio, ut sileant (quiescant) a feminis.*

CONVERTISTI IN AMARITUDINEM JUDICIUM, ET FRUCTUM JUSTITIÆ IN ABSINTHIUM. — *Judicium et justitia primo, hic proprie accipi possunt, q. d.* Pervertitis jura et justitiam in iudiciis, absolvendo divites nocentes ob munera, et pauperes innocentes condemnando: hoc enim taxavit cap. iv, i; *secundo, generatim pro eo quod æquum et justum est, q. d.* Pro æquo factis iniqua, pro justo injusta et impia, pro honesto inhonesta, puta pro virtute cita et scelera.

14. QUI LETAMINI IN NIHILO. — Hebræice, in non certo, id est in non re, in nihilo, in eo quod non est aliquid, ut vertit Pagninus. Sed Symmachus, *ἀδύνατος*, id est frustra, absque ratione et causa, *q. d.* Qui exsultatis in vestris idolis, quæ sunt res nihili, aut in vanis fluxisque opibus et voluptatibus, ac præsertim in potentia hujus sæculi vestroque robore ac viribus, dicentes:

NUNQUID NON IN FORTITUDINE NOSTRA ASSUMPSIMUS NOBIS CORNUA? — id est vires, animos et robur, quibus republicam meamur et hostes invadamus. Ita superbi vires, quas a Deo acceperunt, imo quas non habent, sibi arrogant. Humilis et verus Psaltes, *Psal. cxlii, 6*: « In te, ait, inimicos nostros ventilabimus cornu, et in nomine tuo spernemus insurgentes in nobis, » in nos. Est metaphora a tauris, quorum audacia et robur sunt in cornibus. Unde taurum rhinocerotem comparans Martialis in *Amphith.*, sic ait:

Namque gravem gemino cornu sic exaltat ursum,
Jactat ut impositas taurus ad æstra pilas.

Sic Horatius ait vinum addere cornua, id est animos viresque timido et pauperi. Nam lib. III, *ode xxi*, alloquens amphoram:

Tu, ait, spem reducis mentibus anxiis
Viresque, et addis cornua pauperi.

Sic Plautus ait: « Cornutam bestiam petis, » id

est, lacessis animosum et paratum ulcisci. Et Moses, *Deuter. cap. xxxiii, 17*, de Joseph ait: « Cornua rhinocerotis cornua illius: in ipsis ventilabit gentes usque ad terminos terræ. » Porro, qui opes dant animos viresque, suntque quasi cornua divitum: hinc per cornua aliqui cum Chaldeo hic intelligunt substantiam et divitias.

Tropologice, peccator letatur in nihilo, id est in rebus frivolis et evanidis. Hinc peccatum vocatur nihil: primo, quia ipsum est res nihili, id est vana et nullius pretii vel momenti; secundo, quia cito voluptas ejus transit et evanescit; unde Psaltes, *Psal. lxxv, 6*: « Et nihil irruerunt omnes viri divitiarum in manibus suis; » tertio, quia peccatum peccatorem ducit ad nihil, id est ad interitum et mortem, tum præsentem, tum æternam; quarto, peccatum est nihil in genere moris et virtutis, quod est bonum morale; peccatum enim non est bonum, sed malum morale; quinto, quia peccatum est privatio boni, privatio autem non est ens positivum, sed negativum, puta nihil; sexto, quia peccatum privat Deo, qui est omnia et omnium opifex, sine quo factum est nihil: cum ergo peccatum et peccator sit sine Deo, sequitur ipsum esse nihil in genere moris. Audi S. Augustinum in *Solitog. cap. iii et iv*: « Nihil est mors: nam per ipsam ad nihilum tendimus, dum nos nihil facere per peccatum non formidamus. Et juste quidem hæc, Domine: nam digna factis recipimus, dum ad nihilum devenimus tanquam aqua decurrens; quia sine te factum est nihil, et nos faciendo nihil, facti sumus nihil: quia sine te sumus nihil, per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil. Væ mihi misero toties annihilato! quia tu verbum per quod facta sunt omnia, et ego sine te, sine quo factum est nihil. » Et cap. v: « Miser factus sum, et ad nihilum redactus sum, et nescivi; quia tu es veritas, et ego non eram tecum. Ad nihilum duxerunt me iniquitates: quia tu es Verbum per quod facta sunt omnia, sine quo factum est nihil: et ideo sine te factus sum nihil, quia est nihil, quod ad nihilum ducit. Quæcumque per Verbum facta sunt, valde bona sunt. Quare bona sunt? quia omnia per Verbum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quia nihil bonum sine summo bono est; sed malum est, ubi non est illud bonum quod utique nihil est: quia nihil aliud est malum, quam privatio luminis. Malum ergo nihil est, quia factum non est; sed qualiter malum est, si factum non est? Quia malum privatio boni est, per quod factum bonum est: esse ergo sine Verbo, malum est; quod esse non est, quia sine ipso nihil est. Separari ergo a Verbo, est esse sine via, sine veritate, sine vita; et ideo sine ipso nihil, et ideo malum; quia separatur a Verbo, per quod facta sunt omnia valde bona. Separari autem a Verbo per quod omnia facta sunt, nihil aliud est quam deficere, et a facto transire in de-

Morali-
ter, pos-
sunt la-
tatur in
nihilum ab
septem
rationibus.

fectum, quia sine ipso est nihil. Quoties ergo a bono devias, a Verbo te separas, quia ipsum est bonum: et ideo nihil efficeris, quia sine Verbo es, sine quo factum est nihil. » Et paulo post: « Si ergo nihil fui, cum sine te facti, quasi nihil fui, et velut idolum quod nihil est, quod quidem aures habet, et non audit; nares habet, et non odoratur, oculos habet, et non videt. » Sic Ezechiel de Tyro peccatrice ait, cap. xxvii: « Ad nihilum deducta es, et non eris usque in perpetuum. » Et de ejus rege superbo, cap. xxviii, 19: « Nihil factus es, et non eris in perpetuum. » Et Apostolus, Galat. vi, 3: « Si quis, ait, existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. » Septimo, proprie et physice peccatum est nihil, quia adhaeret et letatur in creaturis, easque opponit et anteponit Creatori: creature autem, si cum Creatore comparetur, sunt umbra rerum, non vere res, ideoque sunt nihil. Dei enim essentia et nomen est: « Ego sum qui sum, » q. d. Ego sum qui solus habeo verum, plenum, solidum, aeternum et immensum esse; creaturae vero a me participant umbram tantum hujus veri esse, quia esse ipsarum tam est exile, diminutum, breve, fugax, instabile et caducum, ut si cum meo esse comparetur, potius dicenda sint non esse, quam esse. Consequenter creature sicut non habent verum esse, sic nec habent verum bonum, sed umbram tantum boni: ens enim et bonum convertuntur; quare ergo et quantum est esse, tale et tantum est bonum, quod infima entis est proprietas. Hinc Christus: « Quid, inquit, me dicis bonum? nemo bonus nisi solus Deus, » Luc. cap. xviii, 19, q. d. Tu censes me esse merum hominem, non Deum; noli ergo me vocare bonum, quia vera bonitas, sicut et vera entitas, non homini, sed soli competit Deo. Hinc et philosophi docent Deum in nullo esse predicamento; quia predicamenta sunt series rerum duntaxat creaturarum. Deus ergo haec omnia transcendens, solus unum verumque substantiae et omniunum predicamentum constituit, cujus respectu nostra predicamenta, omnesque res eis contentae, sunt tantum umbrae, imo nihil. Quod dixi de bono, idem dico de veritate, sapientia, potentia, justitia, sanctitate aliisque attributis. Haec enim in Deo habent verum esse, in creaturis umbram essendi duntaxat. Quocirca Deus in Scriptura vocatur « solus sapiens, » Rom. cap. xvi, 27; « solus potens, » I Timoth. cap. vi, 15; « solus immortalis, » ibidem vers. 16; « solus Dominus, » Isaia cap. xxxvii, 20; « solus bonus, solus prestans, solus justus, » II Machab. cap. i, 24; « solus pius, » Apoc. cap. xv, 4; « solus gloriosus, » I Corinth. cap. i, 17, quia ipse solus habet veram, plenam, increatam et immensam sapientiam, potentiam, bonitatem, etc. Peccator ergo, quia in creaturis delectatur, non in Creatore, hinc delectatur in umbra, in nihil, non in ente vero: sed quia he umbrae creaturarum in hujus vite caligine ho-

Solus
Deus est,
creator
sunt um-
brae ve-
rum.

mini caeco magnae apparent, periada ut, occidente sole, magnae altaeque cadunt de montibus umbræ; hinc umbras hasce ipse admiratur et secatur instar canis Æsopio, qui, visa umbra carnis in aqua, eam invasit (utpote quæ major carne apparebat in aqua), itaque carnem amisit, nec umbram obtinuit. Eia, Domine, aspiret dies tuae claritatis æternæ, et inclinentur umbræ hujus caliginis, vanitatis et mortalitatis. Eia, Domine, dispelle tenebras nostras, illumina oculos nostros, ut non umbras honorum, opum et deliciarum, quæ quasi prestigie in terra aciem mentis nostræ perstringunt, sed ipsos veros honores, opes et delicias, quas in cælis, diligentibus te, abscondisti et preparasti ab æterno, fixo obtutu intueamur, amemus et ambiamus. Amen.

Nota: Peccatum hebraice vocatur *ḥayin* *aven*, quod multa significat, scilicet vocationem, vanitatem, iniquitatem, laborem, fatigationem, afflictionem, idolum, nihil et nihilum. Haec enim omnia in se revera habet, imo reipsa est peccatum. Rursum *ḥayin* *aven* per crasin est *ḥayin* *on*, id est dolor, nimirum peccatum in se contrahit pariterque omnem dolorem. Insuper *ḥayin* *aven* per crasin est *ḥayin* vel *ḥayin*, id est *en* vel *ain*, hoc est non, sive negatio entis omnisque boni. Hoc enim est peccatum, ut jam ostendi. *Aven* ergo est *temoni*, hoc est, peccatum est filius, imo et pater doloris.

15. GATEM. — Assyrios, qui vastant Samariam, et Chaldaeos, qui vastant Jerusalem, itaque totam Chananaeam; hujus enim terminus aquilonaris est Emath, meridionalis est torrens Ægypti, puta rivus ex Nilo derivatus de eremo veniens, qui Judæam dividit ab Ægypto, et inter Rinocolluram et Pelusium in mare influit. Unde alibi saepe vocatur torrens Ægypti, aliquando torrens deserti, aliquando fluvius turbidus, id est Nilus, quia ex eo oritur et profluit. Ita S. Hieronymus, Remigius, Rupertus, Hugo, Lyranus et Arias. Alii tamen, ut Theodoretus, Vatablus, a Castro, per gentes solos Assyrios accipiunt; censent enim hinc agi tantum de Samariae et decem tribuum eisdem, atque alludi ad robur et potentiam Jeroboam regis Israel, sub quo propheta vit Amos. Hæc enim verbis obterit ejus animos et vires, de quibus dicitur IV Reg. xiv, 28: « Reliqua autem sermonum Jeroboam, et fortitudo ejus qua preliatus est, et quomodo restituit Damascus et Emath Judæ in Israel, nonne hæc scripta sunt, etc. » Et vers. 25: « Ipse restituit terminos Israel, ab introitu Emath usque ad mare solitudinis. » Hinc presidentiæ et robori Jeroboam et Israelis opponit se Deus per Amos, dicens totidem verbis, sed antistrophis: Ecce ego adducam Assyrios qui vastent Israel, ab Emath usque ad mare solitudinis, imo ulterius usque ad rivum Ægypti, et tunc videbunt quam infirma fuerit eorum firmitas, quam inane robur, quam vana et falsa providentia, cum eorum virtus in debilitatem,

gloria in contumeliam, jactantia in gemitu et lamenta transibit. Utraque sententia ita concilianda est, ut dicamus Prophetam primario

agere contra Samariam et decem tribus, secundario contra Jerusalem et Judæos, uti initio capituli ostendi. Quænam sit Emath, dixi vers 2.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Videt Amos primo, locustam depascentem terram Israel. Secundo, ignem in illam immittit, sed utramque plagam deprecans precibus suis avertit. Videt tertio, Deum depone trullam suam curam et providentiam, qua incrustare et conservare solebat murum Israelis, indeque Israelem ruere in interitum. Rursum, vers. 10, Amasias accusat Amos apud Jeroboam, quasi seditiosum, cujus suadet ut in Bethel non prophetaet; sed redat in Jerusalem. Cui respondet Amos se non esse Prophetam, sed armentarium, a Deo tamen jussum prophetaet in Bethel: quod cum impediire vellet Amasias, ex Deo intus illi uxoribus stuprum, liberorum necem, expulsiorem, exsilium, totique Israeli captivitatem et excidium (1).

1. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: et ecce factor locustæ in principio germinantium serotini imbris, et ecce serotinus post tonsionem regis. 2. Et factum est: cum consummasset comedere herbam terræ, dixi: Domine Deus propitius esto, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? 3. Misertus est Dominus super hoc: Non erit, dixit Dominus. 4. Hæc ostendit mihi Dominus Deus: et ecce vocabat judicium ad ignem Dominus Deus: et devorabit abyssum multam, et comedit simul partem. 5. Et dixi: Domine Deus, quiesce, obsecro: quis suscitabit Jacob, quia parvulus est? 6. Misertus est Dominus super hoc: Sed et istud non erit, dixit Dominus Deus. 7. Hæc ostendit mihi Dominus: et ecce Dominus stans super murum litum, et in manu ejus trulla cæmentarii. 8. Et dixit Dominus ad me: Quid uis, Amos? Et dixi: Trullam cæmentarii. Et dixit Dominus: Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Israel: non adjiciam ultra superinducere eum. 9. Et demolientur excelsa idoli, et sanctiones Israel desolabuntur: et consurgam super domum Jeroboam in gladio. 10. Et misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israel, dicens: Rebellaui contra te Amos in medio domus Israel: non poterit terra sustinere universos sermones ejus. 11. Hæc enim dicit Amos: In gladio morietur Jeroboam, et Israel captivus migrabit de terra sua. 12. Et dixit Amasias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Juda; et comede ibi panem, et prophetabis ibi. 13. Et in Bethel non adjicies ultra ut prophetes: quia sanctificatio regis est, et domus regni est. 14. Responditque Amos, et dixit ad Amasiam: Non sum Propheta, et non sum filius Prophetæ; sed armentarius ego sum vellicans sycamoros. 15. Et tulit me Dominus cum sequerer gregem; et dixit Dominus ad me: Wade, propheta ad populum meum Israel. 16. Et nunc audi verbum Domini: Tu dicis: Non prophetabis super Israel, et non stillabis super domum idoli. 17. Propter hoc hæc dicit Dominus: Uxor tua in civitate fornicabitur: et filii tui, et filiae tue in gladio cadent, et humus tua funiculo metietur: et tu in terra polluta morieris, et Israel captivus migrabit de terra sua.

(1) Hoc capite incipit altera pars libri Amos, commissiones continens figuratas, sive emblematicas. Et hoc quidem caput duos complectitur partes: primo, prophetiam; secundo, historicam.

Primo, visiones tres in controversiam adductæ proponuntur a Propheta populo: representabat autem earum, primo, sub imagine famis ex locustis immissis ortæ, vastationem ex Phulic incursionem factam, ad Propheta tamen preces mitigatam, 1-3; secundo, sub imagine ignis magnam reitens partem alimentis, depurationem

aliquot tribuum Tegithphasar factam, ad easdem tamen preces exhibitam, 4-6; tertio, sub imagine muri a cæmentario non illiti, et hinc colabatis, ruinam regni ob substractam Dei tutelam overi, 7-9.

Secundo, impugnantur ab Amasia sacrificio idoli in Bethel, 10-13; sed vindicatur a Propheta, qui primo, legationem sibi a Deo extraordinarie delatam declarat, 14, 15; secundo, prophetam jam factum repetit, 16; tertio, nova induram hantiae sacrificii instantium preces collat, 17.